

PAULA TOPILA

Meklējot jēgpilnu līdzāspastāvēšanu

Projekts, ko es izvēlējos kā piemēru savam darbam un mūsu centieniem radīt jēgpilnu līdzāspastāvēšanu svešas kultūras kontekstā, bija īpaši bagātinošs. Tas notika publiskā telpā Puertoriko salā Karību jūrā, un kultūras konteksts pilnībā atšķīrās no manas līdzšinējās darba pieredzes.

Ielūgums no *MM Proyectos*, adresēts *PRO2 (En Ruta)* 2002. gada Puertoriko biennālē, noteikti ieteica eksperimentālu pieeju laikmetīgās mākslas demonstrēšanai un mākslinieku integrēšanai jaunā kontekstā. Organizatoru izvirzītie priekšnoteikumi bija:

- 1) projektam bija jānotiek noteiktu maršrutu ietvaros Puertoriko vidē;
- 2) darbam bija jābūt redzamam un izbaudāmam ārpus mākslas institūcijām – telpā, kas labāk atbilst publiskās telpas jēdzienam;
- 3) izstādes kopējais ilgums tika noteikts vienas dienas robežās.

Man uzreiz iepatīkās šī ideja par ārvalstu viesu, t.i., mākslinieka un kuratora, koncentrētu klātbūtni jaunā sociālā kontekstā. Lai arī cik daudz informācijas par Puertoriko, Sanhuanu vai Bajamonu mēs iepriekš sameklētu internetā vai grāmatās, reālais projekta īstenošanas brīdis tik un tā būtu pirmā īstā iepazīšanās ar vietējo sabiedrību.

Visi manis ielūgtie somu mākslinieki – Jans Ēriks Andešons, Kasagrande & Rintala un Laura Horelli – apzināti veido savus darbus kā dialogu ar sabiedrību, atspoguļojot to un sadarbojoties ar dažāda veida kopienām, bet katrs no viņiem izmanto ļoti atšķirīgus skatpunktus. Viņi izvēlējās izmantot Bajamonas pilsētinau. Procesa mērķis būtu iepazīt šo vietu un vienlaikus samērot to ar savu ārzemnieka skatījumu. Tādēļ mēs nolēmām nosaukt savu dalību par "Bajamonas iepazīšana, Helsinku atspulgs". Projekts sastāvēja no eksperimentiem, islaicīgiem demonstrējumiem un situācijām Bajamonā, kas bija orientēti uz nejauši sastaptu dažādu auditoriju.

Jans Ēriks Andešons ir ilgi un daudzveidīgi darbojies kā tēlnieks, performanču mākslinieks un grupas *Rose Garden* dalībnieks, strādājot pie ilgstošiem arhitektūras un interjera apdares projektiem kopā ar arhitektu Erki Pitkerantu. Piemēram, Somijā viņi ir projektējuši un uzcēlušī ekoloģisko fermu *Cummin* Teuvā, dārzkopības skolu "Gerbera" Kipulā un veidojuši jaunu apdari divām baznīcām Kirkonummi un Espo. Viņi ir arī īstenojuši daudzus citus intriģējošus vizuālus projektus, kas saistās ar stāstījumu un ciešu sadarbību ar pasūtītājiem, vai tie būtu skolotāji, skolēni, mācītāji vai draudzes kopiena.

Grupai *Rose Garden* misija ir piešķirt arhitektūrai iztēli rosināšanu, juteklisku un priedīgu noskaņu, un tā pati attieksme uzskatāmi izpaužas Andešona individuālajos projektos. Ēdienam ir bijusi liela nozīme viņa darbos kopš 1991. gada, kad viņš

PAULA TOPPILA

Looking for Meaningful Coexistence

The project I have chosen as an example of my practice and of our search for meaningful co-existence in a foreign cultural context was an especially enriching one. It took place in public space and in a cultural context totally different from those I had worked in before, namely on the island of Puerto Rico in the Caribbean.

The invitation from *MM Proyectos* to *PRO2 (En Ruta)*, the Puerto Rico Biennial in 2002, strongly suggested an experimental way of presenting contemporary art and integrating artists in a new context. The premises established by the organisers were:

- 1) the project was to happen along certain routes in the Puerto Rican landscape;
- 2) the work was to be viewed and experienced outside art spaces, in spaces that conform better with the definition of public space;
- 3) the duration of the whole exhibition was limited to one day.

I immediately liked this idea of "compressed" presence in a new social context for the foreign visitor, i.e. the visiting artist and also the guest curator. No matter how much research we would do beforehand on Puerto Rico, San Juan or Bayamón on the internet or through books, the actual moment of realising the project would be the first and tangible contact with the local community.

The Finnish artists that I invited, Jan-Erik Andersson, Casagrande & Rintala and Laura Horelli, all work consciously in conversation with society, reflecting it and working in collaboration with different kinds of community, but each from very different angles. They chose to situate themselves in the urban landscape of Bayamón. Their process would be about getting to know this location, and at the same time adapt it to their own foreign mode of seeing. This is why we decided to name our participation *Introducing Bayamón, Mirroring Helsinki*. It consisted of experiments, of temporary appearances and situations in Bayamón that were aimed at spontaneous audiences of different kinds.

Jan-Erik Andersson has had a long and diverse career as a sculptor, performance artist and member of the group *Rose Garden*, working on long-term architectural and interior decoration projects together with architect Erkki Pitkäranta. They have, for example, planned and constructed an ecological farm, *Cummin*, in Teuva, and the *Gardener School Gerbera* in Kiipula, and redecorated two churches in Kirkonummi and Espoo, all in Finland. They have also carried out many other intriguing visual projects involving narratives and close collaboration with clients, whether they are teachers, school children, priests or a parish community.

Rose Garden's mission is to bring imagination, sensuality

īstenoja savu pirmo ēšanas performanci kopā ar mākslinieku Kari Jūtilainenu, kam vēlāk pievienojās arī mākslinieks un pavārs Pertti Toikkanens. Vairākus gadus viņa sapnis bija radīt "Pasaules pusdienu galdu" – projektu kopīgām pusdienām, kurās piedalītos viens pārstāvis no katras pasaules valsts. Šis projekts joprojām ir sapnis, bet vairāki citi ir īstenoti. Viņi arī saaicina kopā ļaudis no dažādām pasaules malām, bieži izmantojot situācijas, kas saistās ar ēšanu. Pēdējo pāris gadu laikā Andešons ir iedzīvinājis jauno tehnoloģiju pasaulē un strādājis pie projektiem ar nosaukumu "Pasaules šokolādes sirds", sasaistot vispirms Helsinkus ar Briseli, pēc tam ar Malmi Zviedrijā.

Viņa iecere Bajamonai bija šajos projektos īstenoto ideju turpinājums. Notikums risinājās *Plaza del Sol* iepirkšanās centrā, kas atrodas tuvu Zinātnes parkam un līdzinās (vismaz pēc maniem Skandināvijas priekšstatiem) drīzāk izpriecu parkam nekā iepirkšanās centram – tajā nīrbēja gaismas, krāsaini logo un tematiska kafejnīcas zona. Tika izveidota reālā laika interneta saikne starp *Plaza del Sol* un laikmetīgās mākslas muzeju *Kiasma* Helsinkos. Piedalīšanās darbā bija rituāls: vispirms jūs nofotografējat sevi ar tikla kameru un uzrakstāt pavadošu vēstuli, tad ar e-pastu nosūtāt uz interneta sakaru otru punktu. Pēc tam jūs aicina izvēlēties kādu Helsinku iedzīvotāja attēlu, kas uzdrukāts uz sirdsveida rispapīra, un apēst to kopā ar dzērveņu sulu vai sarkano vīnu. Andešona darbs ietver daudzas norādes uz reliģisko praksi: komūniju, vēstījuma nematerialitāti, kas līdzinās lūgšanai, utt. Bez tam notikuma vietas – iepirkšanās centrs un muzejs – , šķiet, ieņēmušas baznīcas vietu mūsdienu cilvēka dzīvē. Turklāt datoru un citu tehnoloģisko ierīču manipulētās lietas rāda "brīnumus". Mēs maz zinām, kā īsti darbojas tādas ikdienišķas ierīces kā telefoni, faksi vai datori, un līdz ar to var šķist, ka neredzami mistiski spēki mums ļauj tos lietot.

Lauras Horelli darbi ir bieži pievērsušies sociāliem un politiskiem jautājumiem, parasti ar privātas pētniecības palīdzību. Viņa ir darbojusies ar sociālās distances jēdzienu, pētījusi mobilo telefonu lietošanu un to ietekmi uz dažādiem cilvēciskās saskarsmes veidiem. 2001. gada Venēcijas biennālei viņa piedāvāja vizuālu pētījumu par prezidentēm pasaulē, izpētot viņu atspoguļojumu internetā: oficiālajās interneta lapās, baumu lapās un žurnālistiskās reportāžās. Viņa ir pētījusi un salīdzinājusi dažādas parādības no indivīda, valstiskās un etniskās piederības, kā arī mediju viedokļa. Horelli atskaites punkts bieži ir bijis pašas somiskā izcelsme un Somijas sabiedrības realitāte. Viņas pirmais projekts, kurā notika sadarbība ar konkrētu kopienu, bija "Kultūras biedrības Frankfurtē" (2001). Tajā tika aplūkotas dažādas kultūras biedrības un asociācijas, ko vadīja nevācu izcelsmes cilvēki. Viņa piedāvāja asociācijām vietu, kur pastāstīt par savu darbību, aktivitātēm un mērķiem tā, kā viņi paši to vēlējas – brīvas formas publikācijā, kas piedāvātu citādu Frankfurti gan tūristiem, gan parastajiem pilsētniekiem.

Lauras Horelli projekta pieteikums *PRO2 (En Ruta)* bija pētīt kruīza kuģi kā zīmi. Pētniecības laikā Puertoriko viņa atklāja, ka daudzi kruīzu kuģi, kas braukā pa Karību jūru, ir būvēti Helsinkos un Turku Somijā. Viņa nolēma izmantot šo saikni starp divām tālām zemēm kā tēmu turpmākām studijām. Darbs tika īstenots divu videoierakstu formā, kas skatāmi divos monitoros, ieskaitot Somijā un Puertoriko ierakstītās intervijas. Procesa laikā, kura rezultātā tapa ieraksti vairāku stundu garumā, māksliniece saprata, ka kruīza kuģu industrija piedāvā daudzas tēmas: kruīza kuģis kā darbavieta, kā izklaides vieta, ka vides problēmu radītājs utt. Projektā *PRO2* viņa pievērsās ļaudīm, kas pelna sev iztiku šajā sfērā: no vienas puses, kuģu būvētājiem, darbu vadītājiem, inženieriem un dizaineriem Helsinku un Turku kuģubūvētavās; no otras puses, tūristu gidēm, sabiedrisko attiecību speciālistiem, ceļojumu aģentiem, dārglietu tirgotājiem un tamlīdzīgu profesiju pārstāvjiem uz kuģu klājiem un Sanhuanas piekrastē. Visbeidzot Horelli instalācija uz diviem monitoriem tika divas dienas demon-

and joy to architecture, and the same attitude is also easy to find in Andersson's solo projects. Food has been an important part of his work since 1991, when he did his first eating performance, together with artist Kari Juutilainen who was later also joined by the artist and chef Pertti Toikkanen. For several years his dream has been to create a *World Wide Dinner Table*, which would be his own design for a huge dinner shared by one representative from each country in the world. This project is still a dream, but several others have been realised. They also bring together people from different parts of the world, often in situations involving food. During the last couple of years, Andersson has been delving into the world of new technologies and has worked on projects called *World Wide Chocolate Heart*, linking Helsinki first with Brussels and then with Malmö in Sweden.

His project for Bayamón was a continuation of the ideas realised in these projects. The event took place at the Plaza del Sol shopping mall, close to the Science Park and looking (at least to my Scandinavian eyes) more like an amusement park than a shopping centre, with flashing lights, colourful logos and a space-themed cafeteria area. A real-time Internet connection was set up between the Plaza del Sol and the Museum of Contemporary Art Kiasma in Helsinki. Participation in the work is a ritual: first you take a photograph of yourself with a web camera and write a message to accompany it, then you send it by e-mail to the other end of the Internet link. After that, you are invited to choose a picture of a person in Helsinki, printed on heart-shaped rice paper, and eat it with a glass of cranberry juice or red wine. Andersson's work incorporates many religious references: communion, the prayer-like immateriality of the messages etc. Not least, the venues where the event takes place, a shopping mall and a museum, are both sites that seem to have taken the place of the church in contemporary people's lives. Also, things operated by computers and other technological equipment create 'miracles'. We seldom know how everyday devices like phones, faxes or computers actually function, and therefore it might seem as if invisible mystical powers are at work when we use them.

Laura Horelli's works have often dealt with social and political issues, usually through private investigations and research. She has worked with notions of social distance. She has explored the use of mobile phones and what they do to various modes of communication between people. She carried out a visual study of the world's current female presidents for the 2001 Venice Biennale, by examining how they are represented on the Internet: on official websites, in gossip columns or journalistic reports. She has studied and compared different phenomena from the point of view of the individual, nationality, ethnicity and the media. Her starting point has often been her own background as a Finn and the realities of Finnish society. The first project in which she collaborated with a particular community was *Cultural Groups in Frankfurt* (2001), which dealt with different cultural groups and associations run by people of non-German origin. She offered a space for the associations to tell about their practise, activities and aims in the way they themselves wanted in a free publication that would present another Frankfurt both to the tourists and the regular city dwellers.

Laura Horelli's project proposal *PRO2 (En Ruta)* was to study the cruise ship as a sign. While doing research on Puerto Rico, she found out that many cruise ships sailing around the Caribbean are built in Helsinki and Turku in Finland. She decided to make this link between the two remote countries her topic and subject of further study. The work was to take the form of two videos presented on two monitors, including interviews made in Finland and in Puerto Rico. During the process, which generated many hours of footage, she realised that the cruise ship industry offers many topics: the cruise ship as a working

strēta restorānā Sanhuanas vecpilsētā. Restorāns ir gandrīz vai slēptuve, ko zina galvenokārt ļaudis, kas strādā uz kuģiem un pavada šeit savu brīvo laiku, lai zvanītu pa telefonu un pārbaudītu e-pastu. Projekts atklāja citu realitāti aiz kruīza kuģu industrijas un biznesa divās atšķirīgās pasaules daļās.

Es piedāvāju, lai trešo pieteikumu iesniedz **Sami Rintala** un **Marko Casagrande**, kas pēc izglītības ir arhitekti, bet darbojušies kā mākslinieki gan Somijā, gan starptautiskos mākslas projektos kopš 1999. gada. Viņi ir galvenokārt strādājuši pie projektiem ārpus parastajām izstāžu telpām, vienmēr uzsākot sadarbības procesu ar vietējiem iedzīvotājiem. Piemēram, viņu projekts 2001. gada Jokohamas triennālei bija instalācija ar nosaukumu "Putnu būris". Kopā ar japāņu arhitektūras studentiem viņi to uzbūvēja no dzelzs karkasa un kaņepju virvēm. Katru dienu visā izstādes laikā no būra pacēlās hēlija balons un sasniedza līdz pat 10 kilometru augstumu. Pie tā bija piestiprināts koka putns, kas nesa piecu dažādu ēdamu augu sēklas, un vēstījums, kas lūdza ļaudis kontaktēties ar Kasagrandi un Rintalu, lai varētu atzīmēt balona nolaišanās vietu. "Sešdesmit minūšu cilvēks" bija šo mākslinieku projekts 2000. gada Venēcijas arhitektūras biennālei, kur vecu ozolu birzs tika iestādīta tirdzniecības kuģa iekšpusē virs atkritumiem, kas radīti Venēcijā 60 minūšu laikā. Šis spēcīgais ekoloģiskais komentārs tika veidots sadarbībā ar ainavu arhitektūras studentiem no Helsinkiem.

Puertoriko Casagrande un Rintala atkal darbojās kopā ar arhitektūras studentiem, šoreiz no Sanhuanas Politehnikuma Jaunās arhitektūras skolas, kur svarīgākais seminārs tika izmantots ideju ģenerēšanai par pilsētībūvniecības situāciju Bajamonā. Drīz noskaidrojās, ka lielākās problēmas saistās ar nepietiekamo vai daudzviet pat neeksistējošo kājāmgājēju un sabiedriskā transporta infrastruktūru. Semināra sākumā studenti un arhitekti kājām nogāja visu ceļu no Sanhuanas līdz Bajamonai (15 kilometrus) pa maršrutu Nr. 2, visnoslogotāko šoseju, kas savieno divas pilsētas, lai izprastu kājāmgājēja situāciju un gūtu motivāciju meklēt iespējamus risinājumus. 13 dienu ilgā procesa laikā studenti pavadīja daudz laika klasē, studējot kartes, veidojot modeļus un zīmējumus un mēģinot noskaidrot iespējas ierīkot elektriskā vilciena līniju utt.

Būtiska semināra sastāvdaļa bija arī prezentācijas plānošana, lai demonstrētu projektu publikai. Viņi izplānoja vēl vienu publisku akciju, procesiju, maršu vai demonstrāciju, kas arī bija gājieni, šoreiz no Bajamonas uz Izraēlu Hatorējā. Procesijas laikā 11 studenti un Casagrande apstājās 12 reizes, katru reizi izveidojot *Zen* dārzu autostāvvietas lielumā, izmantojot augsni, granti un nederīgas automašīnu detaļas. Tas varēja notikt gan ceļa malā, gan arī ielas vidū, pārtraucot satiksmi. Studenti bija ģērbušies melnās biksēs, melnos T kreklos un melnās cepurēs un gāja ar sarkaniem lietussargiem rokās. Casagrande bija ģērbts baltā, nesa baltu lietussargu, spēlējot Ernando lomu – tas bija semināra laikā radies tipāzs, sastapts daudzas reizes pirmā gājiena laikā: mazs, balts vīriņš, kas Puertoriko luksoforos dod atļauju iet pāri.

Publikai šķita pašsaprotami, ka šī bija sava veida demonstrācija vai performance, lai veicinātu ētiskāku pilsētībūvniecību, dabas aizsardzību, vērstos pret automašīnām un satiksmes radīto piesārņojumu. Bet es sapratu, ka daži cilvēki to uztvēra arī kā reliģiski noslogotu pasākumu. Daži sekoja performances dalībniekiem ilgu laiku, atrodoties reliģiskam transam līdzīgā stāvoklī. Antonio Saja, kurators, redaktors un Santerijas guru, palīdzēja man izprast dažas zīmes un simbolus, kas ļoti lielā mērā šķita sakrītam ar Santerijas priekšstatiem: apģērba krāsas, dalībnieku skaits, materiāli, kas izmantoti *Zen* dārzu kompozīcijās utt. Pēkšņi es arī sapratu, ka manas rokas klāj zosāda, un atmosfēra man pilnībā izmainījās. Pastāvēja neticama sinhronitāte, un darbs kļuva par kaut ko daudz vairāk, nekā bija plānots sākumā, – izejot vispirms no lietišķa, praktiska, ētiska uzstādījuma, tika sasniegta daudz dziļāka dzīves izpratne un interpretācija.

environment, as an environment for leisure, a cause of environmental problems, etc. For *PRO2* she chose to concentrate on the people who earn their living from the industry: on the one hand the shipbuilders, contractors, engineers or designers in the shipyards of Helsinki and Turku, and on the other hand the tourist guides, PR people, travel agents, diamond sellers and representatives of other related businesses on board the ships and on shore in San Juan. In the end, Horelli's two-monitor installation was shown in Old San Juan for two days at Diner's restaurant. The restaurant is almost a hideaway in the city, known mainly by people who work on the ships, who spend their leisure hours there making phone calls and checking e-mails. The work revealed another reality behind the cruise ship industry and business in two different parts of the world.

I asked for the third proposal from **Sami Rintala** and **Marco Casagrande**, who are trained as architects, but have been working as artists both in the Finnish and international art contexts since 1999. They have primarily worked on projects situated outside regular exhibition spaces, always initiating a process and collaboration with the local people. For example, their project for the Yokohama Triennial 2001 was an installation called *Birdcage*. They built this, together with Japanese architecture students, out of an iron structure and hemp rope. Every day throughout the exhibition period, a helium balloon would escape (and travel up to 10 kilometres) from the cage. Attached to it was a balsa wood bird carrying seeds of five different edible plants, together with a message that asked people to contact Casagrande & Rintala so that the place where it landed could be recorded. *Sixty Minute Man* was their project for the Venice Architectural Biennial in 2000, where an archaic oak grove was planted inside a cargo ship on top of 60 minutes worth of human waste from the city of Venice. This powerful ecological comment was created in collaboration with landscape architecture students from Helsinki.

In Puerto Rico Casagrande & Rintala were again to collaborate with architecture students, this time from the New School of Architecture at San Juan Polytechnic, where the opportunity of holding the essential workshop with the students was used for brainstorming about the realities of city planning in Bayamón. It soon became clear that the biggest problems had to do with the defective or largely non-existent infrastructure for pedestrians and public transportation. At the beginning of the workshop the students and the architects walked all the way from San Juan to Bayamón (15 kilometres) along Route 2, the most hectic highway connecting the two towns, in order to realise the position of a pedestrian and motivate themselves to look for feasible solutions to this situation. The students spent long days in class during the 13 days the process lasted, studying maps, making models and drawings, trying to figure out the possibilities of constructing a commuter train line, etc.

An essential part of the workshop was also planning the presentation of the project to the audience. They arranged another public appearance, a procession, march or demonstration, again a walk but this time from Bayamón to Israel in Hato Rey. During the procession, the 11 students and Marco Casagrande would stop 12 times, each time to make a *Zen* garden the size of a parking space out of soil, gravel and abandoned car parts. This could take place along the side of the road, but also in the middle of the street, disrupting the traffic. The students were dressed in black cargo pants, black T-shirts and black caps, and walked carrying red umbrellas. Casagrande was dressed in white, carrying a white umbrella, playing the role of Hernando, a character invented during the workshop and encountered many times during the first practice walk: the little white man who gives you permission to walk at Puerto Rican traffic lights.

Šis projekts, iespējams, bija viens no visriskantākajiem pasākumiem, kādos esmu piedalījies; vienlaikus tas arī sniedza vislielāko gandarījumu. Parasti savā kuratora darbā es cenšos sagatavot katru sīkumu, cik labi vien iespējams, pirms vēl izstāde vai projekts tiek atklāts publikai. Šoreiz tas nebija iespējams, jo mēs bijām ielūgti piedalīties atklātā projektu realizācijas procesā publiskajā telpā, kurā katrs projekts attīstīts un notiktu uz vietas Sanhuanā un Bajamonā. Turklāt divi no mūsu projektiem bija performances "dzīvā" izpildījumā. Mums nācās pilnībā uzticēties saviem vietējiem sadarbības partneriem, un daudz kas bija atkarīgs no viņu iesaistišanās un ieguldījuma. Organizatori *M&M Proyectos* bija ļoti neoficiāli, spontāni un nepretenciozi, bet vienlaikus pilnībā lietas kursā par visiem projektiem un savu atbildību un dalību to realizēšanā. Viss notika, kā plānots, un katra īslaicīgā projekta skaistums slēpās apstākļi, ka mēs varējām izjust pasākuma dzīves mirkļus un arī savām acīm redzēt to uztveri no vietējo jaužu puses.

Es gribētu beigt ar citādu telpas definīciju, kam ir sakars ar sadarbības attiecībām starp mākslinieku un kuratoru. Bez mākslinieku projektiem būtiska PRO2 sastāvdaļa bija paneldiskusija, kurā man bija liels prieks piedalīties un attīstīt idejas kopā ar Mēriju Džeinu Džeikobu un Ernesto Puholu. Mūsu tēma "Redakcionālās attiecības starp mākslinieku un kuratoru" ļāva mums izvērst vispirms intensīvu e-pasta saraksti augustā un tad tikties oktobrī Sanhuanā. Desmit dienu ilgās e-pasta sarakstes laikā mēs apspriedām mūsu kuratoru pieredzi, izvēloties un rediģējot mākslinieka darbu, kā arī dialogiska procesa gaitā attīstot un veidojot darbu kopā ar māksliniekiem. Turpinājumā mēs apspriedām kuratoru brīvības un neatkarības nozīmi kā teorijā, tā praksē, kā arī saikni ar konkrēta projekta ekonomisko aspektu. Mēs arī nonācām pie dziļākiem filozofiskiem jautājumiem par sadarbību starp mākslinieku un kuratoru. Mērija Džeina Džeikoba izteica intriģējošu domu, kas saistās ar vārdu "atļauja". Viņa runāja par to, kā kurators rada "tukšu" telpu domāšanai un jaunradei. Tik daudz no kuratoru veiktā nodrošināšanas darba (rakstot projektu pieteikumus utt.) kalpo tam, lai saglabātu atvērtu telpu mākslas radīšanai, aplūkošanai un refleksijai. Šajā telpā mēs dodam māksliniekiem *atļauju strādāt labi*. Tāpat kā mums pašiem.

To the audience it seemed obvious that this was some kind of demonstration or performance for more ethical city planning, for preserving nature, or a demonstration against cars and traffic pollution. But I realised that some people also took it as somehow being a religiously charged event. Some followed the performers for a long way in a religious trance-like state. Antonio Zaya, curator, editor and himself a Santería guru, helped me understand some of the signs and symbols that on an exceptionally large scale seemed to match with those of Santería: the colours of the clothes, the number of participants, the materials used in the Zen garden compositions etc. Suddenly I too realised that my arms had come out in goose bumps and the atmosphere changed totally for me. There was an incredible synchronicity and the work became much more than was planned from its primary earthbound, practical, ethical starting point, and its meaning to a more profound understanding and interpretation of life.

This was perhaps the most risky project I have ever been part of, but at the same time it was the most rewarding as well. Normally in my work as a curator I tend to prepare every detail as well as I can before an exhibition or a project is opened to the public. This time it was not possible, since we, the artists and myself, were invited to an open process of realising projects in public space when each project would only develop and take place on spot in San Juan and Bayamón. In addition, two of our projects were live performances. We had to place complete trust in our local collaborators, and a lot depended on their commitment and input. The organisers, *M&M Proyectos*, were very unofficial, spontaneous and unpretentious, but at the same time fully aware of all the projects as well as their responsibility and share in realising them. Everything happened as planned and the beauty of the short time-span of each project was that we could experience the moment and the life of each project and also see their reception among the local people with our own eyes.

I would like to finish with another kind of definition of space, which is to do with the collaborative relationship between the artist and the curator. In addition to the artists' projects an essential part of PRO2 was the panel discussions where I had a great pleasure to share and develop thoughts with Mary Jane Jacob and Ernesto Pujol. Our topic, "the editorial relationship between the artist and the curator", allowed us to embark on an intensive journey first via e-mail conversations in August and then live in October in San Juan. During the ten days of e-mail conversations we discussed our own curatorial practices: as selecting and editing the artist and the work, but also as a dialogical process of developing and shaping the work together with the artists. We continued with discussing the meaning of curatorial freedom and independence both in thought and in action and how it relates to the economics of the project at hand. We also ventured into more philosophical issues about the collaboration between artist and curator. Mary Jane Jacob launched an intriguing thought, expressed by the word "permission". She spoke about how the curator creates an "empty" space for thinking and creating. So much of the logistical work curators take on (writing grants applications etc.) is intended to preserve an open space for making and viewing and reflecting on art. In that space we give artists the *permission to work well*. As we do to ourselves, too.